

**ПЕРШИЙ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД НАРОДНОГО РУХУ
УКРАЇНИ ЯК ЕТАПНА ПОДІЯ НА ШЛЯХУ ТВОРЕННЯ
МАЙБУТНЬОЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Кінець 80-х — початок 90-х років став періодом появи на теренах України багатьох національно-патріотичних організацій, гідне місце серед яких зайняв Народний Рух України (НРУ) — найбільш масова і впливова організація (з березня 1992 року — політична партія) з якою безпосередньо пов'язана найвизначніша подія ХХ століття: відновлення державної незалежності України.

Дослідження процесів українського державотворення, боротьби за відродження державності українського народу, на всіх етапах є актуальним і залишається в центрі уваги багатьох науковців, істориків та політологів.

Питання значення Першого Всеукраїнського з'їзду НРУ як етапної події творення майбутньої незалежної української держави частково розглянуто в дослідженнях з історії Руху. Це праці таких авторів, як О. Горань [1], Ю. Діденко [2], колективна праця Г. Гончарука, О. Шановської [3]. Цінним історіографічним джерелом по даній темі є різні документи і матеріали Руху, серед них стенографічний звіт Перших Великих зборів НРУ, який містить відомості про основні напрямки діяльності та завдання даної організації, що розглядалися на з'їзді [4]. Та все ж таки, в науковій літературі дана тема до кінця не вивчена. Це дає можливість продовжити роботу у цьому перспективному напрямку.

Отже, в центрі уваги даного дослідження — детальний розгляд результатів та наслідків проведення Першого Всеукраїнського з'їзду НРУ, формування серед делегатів та запрошених думки про необхідність відновлення державності та незалежності України, виявлення початку фактичного об'єднання в Русі двох суспільно-політичних течій: поміркованих та радикалів, з різним на той час ставленням щодо визначення майбутньої національної форми державного устрою України.

Апогеєм політичного піднесення українців став Перший Установчий з'їзд НРУ, що відбувся 8–10 вересня 1989 р. у місті Києві. Він юридично оформив організацію, обрав її ке-

рівні органи, матеріалізував ідею Руху у всеукраїнському масштабі.

На сторінках “Літературної України” було відзначено, що у роботі Першого Всеукраїнського з’їзду НРУ взяло участь 1109 чоловік, які представляли близько 280 тисяч активних членів Руху, згуртованих у 1247 організаціях [5]. Контингент запрошених на з’їзд Руху формувався за таким принципом, щоб максимально були представлені гості з-за кордону та союзних республік від Народних фронтів, неформальних об’єднань, асоціацій, національно-культурних товариств, різних громадських організацій, релігійних конфесій, а також представники офіційних органів України.

Цим Рух фактично продемонстрував свій інтернаціональний характер та підкреслив коректне ставлення до неукраїнського населення. У зв’язку з цим А. Камінський зазначає: “Щось нове народжувалося у залі в столиці України. Народжувалася якісно нова спільність, нова дружба між людьми, які не хочуть ворогувати, хоч як би не намагалась партократія таку ворожнечу спровокувати” [6].

Делегати з’їзду теж висловили свої думки про новостворену організацію. Так, В. Мулява у зверненні “До народу Української Радянської Соціалістичної Республіки” зазначив: “Рух — це правда про сьогоднішній день і надія на майбутнє. Рух — це чесна і самовіддана робота на добро свого народу, яке немислиме без добра і щастя інших народів” [7].

Один із авторів економічної частини Програми НРУ Володимир Черняк підкреслив: “Рух — це процес перетворення населення в народ. Рух — антипод застою!” [8].

Один із делегатів з’їзду Йосип Зісельс (м. Чернівці) так оцінив НРУ: “Народний Рух — це модель, праобраз майбутнього устрою української держави” [9]. Й. Зісельс висловлював переконання, що Рух повинен сприяти утворенню і функціонуванню такого державного механізму, який гарантував би кожній людині можливість вільно висловлювати свої переконання, проявляти свої здібності.

Однак, ставлення виступаючих до державних та політичних інституцій України на той час було різне. Установчий з’їзд НРУ знаменував початок фактичного об’єднання в Русі двох суспільно-політичних течій: поміркованих (О. Гончар, І. Драч,

М. Горинь та ін.) та радикалів (В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, В. Барладяну та ін.) з розходженням у визначенні національної форми державного устрою України.

Ці течії влучно охарактеризував відомий історик В. Литвин: “Перші — представники переважно творчої та наукової інтелігенції старшої генерації, часто із значним соціальним статусом, котрі знаходили можливість поєднувати своє “Я” з правилами гри, що їх диктувала система, й котрі позитивно відгукнулися на “новий курс” М. Горбачова. Їхня віра тоді у “соціалізм з людським обличчям”, частково досить помітне становище, яке вони займали у суспільстві, зумовлювали те, що їхня перевага була віддана діям у межах існуючої системи... Друга група — дисиденти, політв'язні та інші відкриті супротивники існуючого ладу. Вони не були пов'язані співробітництвом з системою, відстоювали свої погляди більш безкомпромісно, ставили питання більш послідовно і жорстко, першими почали апелювати безпосередньо до мас” [10].

За оцінками партійних аналітиків, на листопад 1989 р. співвідношення між поміркованими і радикалами в НРУ становило приблизно п'ять до одного, а у західному регіоні — чотири до одного [11].

Отже, аналізуючи виступи правозахисників на Установчому з'їзду Народного Руху України, слід зазначити, що існувало кілька думок в освітленні питання про шляхи творення майбутньої української держави. Кожна із сторін запропонувала присутнім на з'їзді свою модель політичних вимог.

Так, наприклад, Олесь Гончар у своєму вступному слові зазначив: “Мета наша спільна — побудова правової держави, федерації оновленої, союзу такого, звідки справді нікому не захотілось би вийти” [12]. О. Гончар висловився за докорінне оновлення життя: “Щоб спільно оновлений народами Союзний договір став гарантом справжнього суверенітету республіки і прав кожної людської особистості” [13]. На його думку, правовою державою можна назвати ту державу, де немає корупції, де забороняється будь-яка дискримінації поглиблення процесів демократії, де панують не просто закони, а закони справді демократичні, де існуюча напівгласність стане повною гласністю, де народовладдя стане реальністю, саме така держава, за його словами, відрізняється від держави тоталітарної, режимної.

Іван Дзюба висловився за сприяння виходу Української республіки на рівень справжнього суверенітету. На його думку, якщо Українська РСР поряд з іншими республіками стане справді суверенною соціалістичною союзною державою з економічною самостійністю, зі своїм політичним центром, зі своїм вагомим представництвом у союзних структурах влади, з міжнародною репрезентацією та системою прямих міжнародних політичних, економічних, культурних зв'язків, — тобто, коли вона стане повноважним суб'єктом політичної, економічної та соціально-культурної творчості, тоді докорінно зміниться самоусвідомлення і самопочуття населення, і не тільки українського [14]. “Рух повинен твердо заявити, що майбутню Україну ми бачимо як суверенну — політично, економічно і культурно, суверенну державу, що входить на підставі нового Союзного Договору в реформований Союз Радянських Соціалістичних Республік”, [15] — підкреслив І. Дзюба.

Такої ж думки притримувався й голова Західного наукового центру, академік Ігор Юхновський, який теж визначив головну мету з'їзду у побудові суверенної Української республіки в складі радянської федерації. Події попередніх років, на його думку, призвели до централізації народного господарства Союзу, а та в свою чергу — до повного розпаду економіки. Єдиний вихід з цієї ситуації він знаходить в природній децентралізації, яка має бути основана на національному суверенітеті. “Утворення національних суверенних республік у Радянському Союзі — є цілком природне явище, і воно є неминуче, якщо Радянський Союз намагатиметься себе зберегти як державу. Утворення суверенної Української держави є неминучим” [16].

Інші делегати з'їзду також відстоювали дану позицію. Так, О. Влох головною метою діяльності Руху вважає створення суверенної української держави, побудову в Україні демократичного й гуманного суспільства, досягнення справжнього народовладдя, добробуту народу, відродження та всебічного розвитку української нації, забезпечення національних потреб усіх етнічних груп республіки [17]. У виступі йшлося про те, що спочатку має бути суверенна держава, а потім все інше.

Слід, звичайно, відмітити, що співдоповідачі, а також виступаючі на з'їзді не висували поки що терміну „незалежна Україна”, вони не уявляли її за межами радянського Союзу.

Окремі історики, зокрема професор Г. Гончарук, стверджують, що називати виступаючих переконливими противниками незалежності не вистачає аргументів, бо вимоги „оновленого Союзу” у їхньому уявленні могли бути синонімом майбутньої Співдружності незалежних держав [18].

А от член УГС Василь Барладяну відкрито відважився висловити на з’їзді свою думку про актуальність гасла політичної незалежності України: “Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити із сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м’ясо. А для нас усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробуту. Хай живе незалежна Україна. Сьогодні тільки безграмотна людина виступає проти незалежності України” [19].

Голова Тернопільської письменницької організації Георгій Петрук-Попик в своєму виступі на з’їзді теж впевнено виголосив: “У нас єдина мета — повний суверенітет України, повна її незалежність!” [20].

Радикальними та відверто самостійницькими поглядами відрізнявся і В. Чорновіл зазначивши, що єдиним порятунком для всіх — є повна державна незалежність України, здобута мирними, демократичними, конституційними шляхами. На думку В. Чорновола, прагнення державної незалежності — це нормальне самоусвідомлення кожного повноцінного члена тієї найстійкішої людської спільноти, яка називається народом або нацією [21].

Незалежницьких позицій щодо майбутнього України дотримувався й Левко Лук’яненко. В своєму виступі на Установчому з’їзді НРУ він звернувся до представників української інтелігенції, до тих, хто повинен нести ідею національної свободи в народ, з закликem відстояти своє природне право — право на незалежність, яке декому видається якоюсь химерною чи екстремістською ідеєю. Л. Лук’яненко підкреслив: “Ми чітко говоримо про свою мету, яка записана в 72-й статті Конституції Союзу РСР, де задекларовано: “Кожна союзна республіка зберігає за собою право вільного виходу із складу Союзу РСР”. Ми маємо Статут ООН, Статут Організації Об’єднаних Націй, який проголошує, що кожна нація має право вільно визначати свій політичний статус і визначати як економічну систему, так і політичний порядок у своїй країні, свою національну долю.

Отже, норми міжнародного права, норми радянської Конституції проголошують нам незалежність. Я вважаю, що в інтересах російського народу відпустити Україну, розпустити усю Російську імперію і зажити вільним народом серед вільних і незалежних України, Білорусії, Литви та інших республік” [22].

Однак, найактивніші діячі правозахисного Руху в Україні Л. Лук’яненко та В. Чорновіл, відстоюючи природне право українського народу на власну незалежність, звертали увагу й на існування серед політиків страху, який заважав їм висловлювати свою думку більш сміливо: “Не всі люди, які тут виступали, подолали страх. Я впевнений, що і Павличко, і інші наші передові інтелігенти хочуть тої самої самостійної України, що й я. Отже, ми повинні, користаючись історичною нагодою, зараз швидко піднятись. Не може бути щасливий народ, якщо він не самостійний” [23].

Виступаючи на з’їзді, Дмитро Павличко теж наголосив, що не треба приховувати свої найзаповітніші бажання (тим паче, що від цього залежить майбутнє — демократія чи терор): “Хочемо незалежності України, хочемо мати не паперову, як сьогодні, а справжню державність, хочемо бути вільним народом з усіма атрибутами суверенності” [24]. Але Д. Павличко не закликав до виходу з Радянського Союзу, а до перетворення СРСР в сузір’я вільних держав, об’єднаних справжньою волею націй. Він не уявляв Україну без КПРС.

Свій погляд на дану проблему сформулював І. Драч: “Яворівський, Павличко, інші комуністи стоять за незалежну суверенну Україну, але в межах оновленої союзної федерації” [25]. Представник цього рухівського крила, також не уявляв Україну без КПРС. Щоправда, учасники з’їзду підтверджують, що Іван Драч, не виключивши мікрофону на столі президії, сказав: “В Русі моя зупинка “Незалежність”” [26], що надавало змогу делегатам знову ж таки “підозрювати” ініціаторів НРУ в позитивній, дипломатичній невідвертості в справі майбутнього України.

Таким чином, з огляду на вище сказане, помірковані виступали за незалежну суверенну Україну в рамках реорганізованої союзної федерації, лібералізацію КПРС, в той час як радикали наполягали на виході України зі складу Радянського Союзу та досягненню нею цілковитої незалежності, утвердження у суспільстві повноцінного політичного плюралізму.

Наявність у Русі прихильників двох течій — поміркованих та радикалів — ускладнювала процес організаційного становлення, оскільки все ж існували суттєві протиріччя у поглядах та позиціях обох сторін. На той момент вони відкидалися на задній план, через те що відбувалася консолідація сил, спрямованих проти КПРС. Іншого виходу, окрім єдності, в даному випадку не було. Зокрема, В. Чорновіл зазначав: “Те, що Лук’яненко чи Чорновіл бачать майбутню Україну незалежною демократичною державою, а Драч чи Яворівський хочуть більшого суверенітету її в реорганізованому союзі, що перші обстоюють політичний плюралізм, а другі поки що воліють лібералізації партії, до якої належать, — це ще не підстава для роз’єднання. Якраз Народний рух і покликаний об’єднати всіх, кому болить доля України, для конкретних, щоденних справ” [27].

Це тільки ще раз доказало, що дискусії, які розгорнулася на з’їзді навколо широкого аспекту питань політики, економіки, культури показали, що громадська думка за рік, що минув з моменту продекларування ідеї Руху, стала більш вільною та радикальною, а сам Рух перетворився на зростаючу громадсько-політичну силу, що дедалі активніше та впевненіше протистояла державно-політичній номенклатурі й проголосила початок кінця пануванню комуністичної ідеології.

Отже, ми з впевненістю можемо сказати, що Перший Всеукраїнський з’їзд Народного Руху України став етапною подією творення майбутньої незалежної української держави, зробив важливий і вірний крок до демократизації суспільства — дав могутній поштовх для створення в Україні низки політичних партій та громадських організацій, які в своїх програмних документах так чи інакше ставили вимоги незалежності України, та довів, що українське суспільство має численних лідерів демократичних перетворень, обдарованих організаторів та свідомих борців за відродження незалежності України.

Джерела та література

1. Гарань О. Убити Дракона. З історії Руху та нових партій України. — К: Либідь, 1993. — 200 с.
2. Діденко Ю. Народний Рух України у державотворчих процесах України (1989-2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — 174 с.
3. Гончарук Г., Шановська О. Національна ідея і Народний Рух України. — Одеса: Астропринт, 2004. — 169 с.

4. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — К, 2000. — 496 с.
5. Установчий з'їзд Народного Руху України // Літературна Україна. — 1989. — № 37. — 14 вересня.
6. Камінський А. На перехідному етапі. „Гласність”, „перебудова”, демократизація на Україні. — Мюнхен, 1990. — С. 262-263.
7. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 380.
8. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 250.
9. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 121.
10. Литвин В. політична арена України: Дійові особи та виконавці. — К., 1994. — С. 153-155.
11. Бойко О. Народний Рух України: від створення місцевих організацій до установчого з'їзду // Людина і політика. — № 3. — 2001. — С. 10.
12. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 15.
13. Літературна Україна. — 1989. — № 37. — 14 вересня.
14. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 101.
15. Літературна Україна. — 1989. — № 45. — 5 жовтня.
16. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 65.
17. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 259.
18. Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Там само. — С. 56.
19. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 297.
20. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 172.
21. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 281.
22. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 133.
23. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 133.
24. Три дні вересня вісімдесят дев'ятого. Матеріали Установчого з'їзду Народного Руху України за перебудову. — Там само. — С. 44.
25. “Рух”: обречение пути // Дружба народів. — 1990. — № 4. — С. 196.
26. Гончарук Г. — Там само. — С. 58.
27. Літературна Україна. — 1989 р. — № 55. — 30 листопада.

Анотації

Киндрачук Н. М. Первый Всеукраинский съезд Народного Руха Украины как этапное событие на пути создания будущего независимого украинского государства

В этой статье показаны результаты и последствия проведения Первого Всеукраинского съезда Народного Руха Украины, формирования среди делегатов идеи о необходимости возрождения государственности и независимости Украины, определение начала фактического объединения в Рухе двух общественно-политических течений: умеренных и радикалов, с разными на то время представлениями о будущей национальной форме государственного строя Украины.

Kindrachyk N. M. The first all-Ukrainian meeting of Narodnyj Rukh of Ukraine as a crucial event on the way of creation of a further independent Ukrainian state

This article shows results and consequences of the First all-Ukrainian meeting of Narodnyj Rukh of Ukraine, formation among the delegates an idea about a necessity of the renaissance of statehood and independence of Ukraine, determination the beginning of factual union of the two social-political trends in Rukh: moderate and radicals with their different views on the future national form of a state organization of Ukraine.

В. В. Концур

ОРГАНІЗАЦІЙНА БУДОВА ПРОФСПІЛОК КРІЗЬ ПРИЗМУ ТОТАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА (СЕРЕДИНА 50-Х — СЕРЕДИНА 60-Х РР. ХХ СТ.)

Непростий і навіть суперечливий процес формування сучасної демократичної української держави об'єктивно вимагає всебічного вивчення процесу функціонування демократичних інституцій в історичному контексті не лише в день сьогоднішній, а й на попередніх етапах історичного розвитку, який охоплює період радянського тоталітаризму. Ретельне, об'єктивне і позаідеологічне дослідження механізму функціонування різних ланок політичної системи, не останню роль у якій відігравали професійні спілки, дозволить глибше і ґрунтовніше зрозуміти природу сучасних проблем демократичного становлення держави і суспільства, що створює додаткові умови для їх успішного подолання.

У своєму дослідженні ми спираємося як на роботи сучасних, так і радянських авторів. Конкретно-історичний досвід роботи